

Kyloušek, Petr

Francouzský mytologický román 70. a 80. let

In: *Cesta k duši díla : Miroslav Mikulášek*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, pp. 109-116

ISBN 802102531X

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132548>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANCOUZSKÝ MYTOLOGICKÝ ROMÁN 70. A 80. LET

PETR KYLOUŠEK (BRNO)

Jedním z jevů francouzské kultury posledních desetiletí je beze sporu průnik mytologické matérie do literatury. V dlouhodobém kontextu francouzské literatury to jistě není nic zcela nového, neboť již předešlá období přinesla díla vyznačující významovým přesahem se silným mýtotočným nábojem. Stačí vzpomenout – ze 30. let – třeba románu Julienu Gracqa *Na argolském zámku* (*Au château d'Argol*; 1938) či mýtotočných momentů u Marguerity Yourcenarové v románě *Denár snu* (*Denier du rêve*; 1934). V 50. letech se podobné tendence projevují i autorů nového románu. O mýtu se například hovoří v souvislosti s *Proměnou* (*Modification*; 1957) Michela Butora. Období předválečné a poválečné dávají ožít mytologické látce i v nerománové podobě, ať už se jedná o divadelní hry Jeana Giraudoux, Jeana Anouille či Jeana-Paula Sartra, nebo o esej Alberta Camuse *Mýtus o Sisyfovi* (*Le Mythe de Sisyphe*, 1942).¹

Zvláštnost literární situace ve Francii po roce 1968 spočívá jednak v nebývalé síle tohoto jevu a také v jeho koncentraci do oblasti románu. V souvislosti s Michelelem Tournierem, jedním z nejvýraznějších představitelů této tendence, se dokonce vytvořil termín *mytologický román*.² Vždyť také všechny jeho romány i povídky se programově nesou po této linii.³ Michel Tournier ovšem není jediný. Téže linie se přidružuje, a to nezávisle na Tournierovi i

¹ Např. Jean Giraudoux: *Trójská válka nebude* (*La Guerre de Troie n'aura pas lieu*, 1935), *Elektra* (*Électre*, 1937), Jean Anouilh: *Antigona* (*Antigone*, 1944), *Medea* (*Médée*, 1946); Jean-Paul Sartre: *Mouchy* (*Les Mouches*, 1943); Albert Camus: *Mýtus o Sisyfovi* (*Le Mythe de Sisyphe*, 1942).

² Arlette Bouloumié, Michel Tournier. *Le roman mythologique*, Paris, José Corti 1988.

³ Michel Tournier: *Pátek aneb Tichomořské předrájí* (*Vendredi ou les Limbes du Pacifique*, 1967), *Král duchů* (*Le Roi des Aulnes*, 1970), *Meteory* (*Les Météores*, 1975), *Tetřev hlušec* (*Le Coq de bruyère*, 1978; povídky), *Kašpar, Melichar a Baltazar* (*Gaspard, Melchior et Balthazar* (1980), *Johanka a Gilles* (*Jeanne et Gilles*, 1983), *Zlatá kapka* (*La Goutte d'or*, 1986), *Půlnoční hovory o lásce* (*Le Médianoche amoureux*, 1989, povídky), *Eleazar aneb Pramen a keř* (*Éléazar ou La source et le buisson*, 1996).

nezávisle na sobě navzájem, celá řada tvůrčích osobností: Jean-Marie Gustave Le Clézio, Yves Berger, Frédéric Tristan, Didier Decoin, Dominique Fernandez, Christian Charrière, Christiane Singerová, Alain Absire, François Weyregans aj.⁴

Naskýtá se hned několik otázek, z nichž dvě se mi zdají pro literární vývoj ve Francii důležité: 1. Kde jsou důvody takového průniku mýtu do literatury? 2. Proč se tento průnik promítá především do románové tvorby? Pokusíme se na tyto otázky nalézt alespoň částečnou odpověď, všímaje si jednak faktorů vnitřních – literárních, jednak vnějších – mimoliterárních.

Jistě jedním z důvodů je obliba románu. O prestiži žánru svědčí, že právě románům jsou věnovány hlavní literární ceny – Goncourtova, Renaudotova, Médicis, Femina aj.⁵ Není divu, že právě v románu, za nějž vydavatelé prohlašují kolem sedmdesáti procent své beletristické produkce, se nejvýrazněji projevují některé nosné literární tendence.⁶ Vedle důvodu statistického je tu ovšem jistě důvod strukturální, tkvící v samotné charakteristice žánru jako takového. Obvykle bývá románová forma pocíťována jako narativní útvar rozvolněný, bez pravidel. Blíže pravdě však asi budou literární teoretikové jako Michail Bachtin, kteří v románu spatřují potenciální syntézu ostatních žánrů.⁷ Byť i tento pohled předpokládá jistou libovůli v užívání tvůrčích postupů, přesto samy pojmy libovůle a volnosti implikují jakési normující pole, vzhledem k němuž se volnost a libovůle definují. Pro román do tohoto normujícího pole či rámce patří krom jiného základní narativní kategorie: místo děje, čas, postava, vypravěč (vypravěčská perspektiva).

Román ve své tradiční realistické podobě se váže k racionální koncepci univerza, utvářené osvícenstvím 18. a scientismem 19. století. Obvyklé poji-

⁴ Např. Jean-Marie Gustave Le Clézio: *Poušť (Désert)*, 1980), *Zlatokop (La Chercheur d'or)*, 1985), *Onitsha* (1991); Yves Berger: *Blázen do Ameriky (Fou d'Amérique)*, 1976), *Rána v Novém světě (Les Matins du Nouveau monde)*, 1988); Frédéric Tristan: *Hadí píseň (La Geste serpentine)*, 1978), *Popel a blesk (La cendre et la foudre)*, 1982), *Ateliér ztracených snů (L'Atelier des rêves perdus)*, 1991); Didier Decoin: *Abraham z Brooklynu (Abraham de Brooklyn)*, 1971), *John Peklo (John l'Enfer)*, 1977), *Dítě Čínského moře (L'enfant de la mer de Chine)*, 1981); Dominique Fernandez: *Porporino aneb Tajnosti neapolské (Porporino ou les mystères de Naples)*, 1974); Christian Charrière: *Iskambský les (La Forêt d'Iscombe)*, 1980); Christiane Singer: *Smrt ve Vidni (La Mort viennoise)*, 1978), *Divčí válka (La Guerre des filles)*, 1981); Alain Absire: *Lazar aneb Velký spánek (Lazare ou le Grand Sommeil)*, 1985); François Weyregans: *Kopt Makarios (Macaire le Copte)*, 1981).

⁵ Viz Nora Obrtelová, „Základní francouzských literárních cen“, *Host*, č. 3, 2000, str. 42-45.

⁶ Viz Michel Zérafia, *Roman et société*, Paris, PUF 1971, s. 166. K situaci na konci 80. let lze uvést údaj *Annuaire statistique de la France 1990*, Paris, INSEE 1990: v roce 1988 bylo ve Francii publikováno 31 720 titulů, z toho do beletrie spadá 9 979 titulů – románu by tedy přináleželo kolem 3 000 titulů.

⁷ Viz např. francouzské vydání Mikhaíl Bakhtine, *Esthétique et Théorie du Roman*, Paris, Gallimard 1978.

mání uvedených románových kategorií je mimetické: je to výsek skutečnosti, kde časoprostor se chápe newtonovsky, kde platí kauzální řetězec příčiny a následku, kde postava je buď subjektem, či objektem děje a kde vládcem a ručitelem takového světa je vypravěč.

Mýtus nabízí vidění světa zcela odlišné, spojené s myšlením magickým a analogickým, kde není v zásadě rozdíl mezi neživým, živým a božským, tudíž ani mezi součástmi prostoru a postavou, a kde ani dichotomie subjekt-objekt nemá místa. Zde analogie významu nahrazuje kauzalitu a čas je nazírán jako bezčasí nebo věčný koloběh uvnitř neměnnosti. Z hlediska narativních kategorií je to podstatně rozdílný útvar.

Proto, bereme-li v úvahu *mytologický román*, musíme jej chápat jako průnik jednoho tvaru do druhého či syntézu dvou odlišných tvarů. Rigidita mýtu a volnost románové formy určují přitom směr průniku a předurčují do jisté míry i výsledek takové syntézy. Jakožto striktně normovaná forma i normované vidění světa nedovoluje mýtus, aby do něho vstupovaly ve větší míře cizorodé prvky, aniž by ho rozložily a přetvořily v něco, co by už nebyl mýtus, ale s největší pravděpodobností epos, tragédie, historie nebo třeba právě román.⁸

Naopak volnost románové formy umožňuje, aby román různorodé prvky vstřebal, aniž by přestal být románem. Proto jediným možným výsledkem syntézy mýtu a románu je právě *mytologický román*, a nikoli opačně. Aby však taková syntéza byla možná, musejí mít oba vstupní tvary alespoň některé styčné body. V případě románu a mýtu je tím společným prvkem příběhovitost, byť v prvním případě byla pojímána dějinně a v druhém iniciačně či aitiologicky. Tento rozdíl se nakonec projeví i v kvalitách výše uvedených narativních kategorií času, místa, postavy a vypravěče.

Jestliže příběhovitost otvírá ony dveře, kudy mýtus do románu vstupuje, nelze si představit, že by se to dalo, aniž by zůstala nedotčena románová forma. Román, který chce být *mytologickým*, tedy i *mýtotvorným* románem, musí do sebe včlenit některé z imperativů mýtu. Jakým způsobem a s jakým výsledkem, na to jsem se pokusil nalézt odpověď v jednom konkrétním případě při rozboru románů Michela Tourniera.⁹ Odtud si pro potřeby tohoto příspěvku dovoluji podržet jen některé obecné závěry týkající se narativních kategorií. Průnik mýtu do románu má totiž za důsledek jejich vychýlení z té podoby, jakou jim dala románová tradice 19. století. Nezřídka se tyto kategorie rozštěpují: máme tak co činit s dvojným časem (historickým a mytickým),

⁸ Viz např. Claude Lévi-Strauss. *L'Origine des manières de table*, Paris, Plon 1968. s. 105-106, 156-157; „Comment ils meurent“, *Esprit*, č. 402, duben 1971, s. 694-704.

⁹ Petr Kyloušek, *Mytologický román Michela Tourniera*, Brno, Masarykova univerzita 1992 (kandidátská disertační práce).

dvojím prostorem (reálným a mytickým), dvojí identitou postavy, se znásobou narativní perspektivou. Mýtus se stává zdrojem napětí uvnitř každé z narativních kategorií a tato dynamika se promítá do významové vrstevnatosti románových textů.

Pro potřeby naší argumentace a pro francouzský literární kontext je důležitý fakt, že průnik mýtu do románu románem konec konců přetváří, proměňuje. Ve vývoji francouzské literatury pak *mytologický román* představuje zároveň kontinuitu i diskontinuitu románového žánru. Víme, že od konce 19. století prochází francouzský román složitým vývojem. Takřka společným jmenovatelem novátorských trendů je snaha o překonání, ba často i rázné zpochybnění tradiční románové formy. Radikálně byla často vyostřena zejména otázka vztahu mezi skutečností a románovou fikcí, tedy problém pravdivosti románové fikce. V důsledku pak toto zpochybnění vedlo k proměně, někdy k potlačení a rozkladu vypravěčských kategorií, v nejradikálnější podobě pak zejména u autorů tzv. *nového románu* a u autorů skupiny *Tel Quel* v 50. a 60. letech.

Mytologický román, který se objevuje na konci 60. let a rozvíjí v průběhu let 70. a 80., náleží na jedné straně do širšího proudu literární tvorby nabízející jakýsi protiklad k modernistickým tendencím *nového románu*. Společným jmenovatelem je zejména návrat k příběhovosti. Francouzská literární kritika hovoří o tzv. *nouvelle fable*.¹⁰ „Mytologický román“ v oné krátkodobé časové perspektivě tedy představuje jev diskontinuitní, neboť chce být popřením tvůrčích experimentů *nového románu* a návratem, ovšem jen zdánlivým, k narativní tradici. V dlouhodobé perspektivě se ovšem jedná o jev kontinuitní, neboť zaměřený právě k přetvoření románové narativní tradice, podobně jako u *nového románu* ovšem jiným způsobem.

Mytologický román je ovšem jen jednou podobou tohoto nového hledání. Jisté je, že dynamika literární struktury vytvořila během 60. let předpoklady, kterých pak *mytologický román* využil ke svému prosazení. Imanentní literární vývoj však nepůsobil jednoznačně jen ve prospěch mýtu. Musely tu být – ve prospěch *mytologického románu* – i další podpůrné faktory. Pro lepší objasnění jevu je proto nutno vystoupit z úzkého pole literatury a hledat příznivé činitele také mimo literaturu či lépe řečeno na dotyku literatury s ostatními sférami myšlení, kultury a společenského života.

Nejblíže literatuře stojí literárně kritická reflexe, která sice úzce souvisí s reflexí filozofickou, zvláště ve Francii po roce 1945. Nelze si nevšimnout,

¹⁰ Viz. Jacques Brenner, *Histoire de la littérature française de 1940 à nos jours*, Paris, Fayard 1978, s. 529 s odkazem na kritiky jako Matthieu Galey a François Nourissier a autory J.-M. G. Le Clézia, Yvese Bergera, Jeana-Loupa Trassarada, Raphaëla Pividalá aj.

že 50. a 60. léta přinášejí celou řadu důležitých prací věnovaných mýtu, mytologii, vztahu mezi mýtem a jazykem, mýtem a kulturou, mýtem a literaturou. Netřeba zvláště připomínat taková jména jako Georges Dumézil, Mircea Eliade či Claude Lévi-Strauss¹¹ v oblasti etnografie, mytologie a dějin náboženství, netřeba ani zdůrazňovat význam filozofa Gastona Bachelarda a jeho epistemologii imaginárna.¹² Neméně důležitý byl i vliv práce Rolanda Barthes *Mytologie* (*Mythologies*, 1957) rozebírající sémantický mechanismus vzniku moderních kulturních mýtů. Na pomezí mýtu, literatury a kultury se zase pohybují syntetizující práce Jeana-Pierra Vernanta a Pierra Vidala-Naqueta.¹³ Blíže literatuře pak stojí nejen literárně kritické práce Pierra Albouyho, ale také celý literárně kritický proud, který v průběhu 60. let vykristalizuje do podob označovaných Charlesem Mauronem jako *psychokritika* a u Gilberta Duranda a Pierra Brunela jako *mytokritika*.¹⁴ Tyto dva literárně kritické a teoretické proudy doznají v dalších letech značného rozvoje.

Důležitější než výčet samotných jmen, směrů a oborů činnosti je ovšem sám ohlas u kulturní veřejnosti a u intelektuálů. Sem bezpochyby patří otázka autority, již takový Bachelard, Barthes či Lévi-Strauss požívali. Právě posledně jmenovaný se proslavil nejen jako etnolog a filozof, ale také jako jeden z čelných představitelů strukturalismu, jehož nosnou vlnu prožívá Francie právě v 60. letech. S Romanem Jakobsonem se Lévi-Strauss seznámil za války v New Yorku. Jejich společná analýza Baudelairovy básně *Kočky*¹⁵ se vedle Todorovových překladů ruských formalistů, zejména Vladimíra Proppa, na dlouhou dobu stala jedním ze vzorů strukturalistické metody. Díla Clauda Lévi-Strausse – zvláště uveřejnění *Strukturální antropologie* (*Anthropologie structurale*) roku 1958, *Myšlení přírodních národů* (*La Pensée sauvage*) roku 1962 a později čtyřdílné analýzy indiánských mýtů *Mythologica* (*Mythologiques*) v letech 1964-1971 – posloužila nejen jako jistý model strukturalistického myšlení, ale zároveň jako odrazíště k obecné reflexi o vztahu mýtu, literatury a kultury. Stejným směrem mířila

¹¹ Viz např. Georges Dumézil: *L'Idéologie tripartite des Indo-Européens* (1958), *Mythe et épopée I, II*. (1968, 1971); Mircea Eliade: *Le Mythe de l'éternel retour* (1949), *Le sacré et le profane* (1965); Claude Lévi-Strauss: *Les structures élémentaires de la parenté* (1949), *Anthropologie structurale deux* (1973) a další díla uvedená v textu.

¹² Viz např. Gaston Bachelard: *L'Air et les songes* (1943), *L'eau et les rêves* (1943), *La Poétique de l'espace* (1957).

¹³ Např. Jean-Pierre Vernant: *Mythe et société en Grèce ancienne* (1974); Jean-Pierre Vernant - Pierre Vidal-Naquet: *Mythe et tragédie en Grèce ancienne* (1989).

¹⁴ Viz např. Pierre Albouy: *Mythes et mythologies dans la littérature française* (1969); Charles Mauron: *Des métaphores obsédantes au mythe personnel. Introduction à la psychocritique* (1963); Gilbert Durand: *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire: introduction à l'arché-typologie générale* (1960), *Le Décor mythique de La Chartreuse de Parme* (1961); Pierre Brunel, *Mythocritique* (1991).

¹⁵ Roman Jakobson, „Les chats de Baudelaire“, *Questions de poésie*, Paris, Seuil 1973, s 401-419.

ostatně i práce Georghese Dumézila *Od mýtu k románu (Du mythe au roman. La Saga de Hardingus et autres essais, 1970)*. Nepřekvapí proto, že kolem některých významných děl se rozpoutaly polemiky. Například celé jedno číslo časopisu *Esprit* (č. 322, listopad 1963) bylo věnováno diskusím o *Myšlení přírodních národů* Clauda Lévi-Strausse. Výlučně mýtem a mytologií se pak zabývá jiné speciální číslo téhož časopisu v dubnu 1971 (*Esprit*, č. 402, duben 1971). Mýtus se stává předmětem úzce vymezených sémiologických a literárně kritických analýz, z nichž je nutno se zmínit alespoň o práci A.J. Greimase „Základy interpretace mytického příběhu“ („Éléments pour une interprétation du récit mythique“), uveřejněném v dnes již referenčním čísle časopisu *Communications* (č. 8, 1966), jež se stalo ukázkovou přehlídkou francouzského strukturalismu 60. let.

Zájem o problematiku mýtu ve Francii 60. let naznačuje, že se nejedná o záležitost úzce odbornou. Zájem intelektuálních elit prozrazuje více, totiž úsilí o širší společenskou reflexi. Naznačují to ostatně již Barthesovy *Mytologie*, pojaté jako systematická kritika mechanismů falešného myšlení – *doxy*. Zde je mýtus ještě definován negativně, právě jako součást ideologické alieance. Postoj Lévi-Strausse, který postupně v 60. letech převládl, je již opačný: mýtus představuje harmonický výtvar myšlení přírodních národů a ve srovnání s ním jsou plody moderní kultury, včetně románu, jen úpadkem. Z tohoto hlediska čtenářsky úspěšná prvotina Michela Tourniera, mytologický román *Pátek aneb Tichomořské předrájí* (1967), kde pravda stojí nikoli na straně Robinsona, nýbrž sluhy Pátka, představuje vhodný příklad změny, jíž prošlo intelektuální povědomí 60. let.

Reflexe o mýtu se stala součástí kritické sebereflexe francouzských intelektuálů. Na ni pak zapůsobil mocný dějinný katalyzátor událostí roku 1968. Není zde možné – a ani bych to nedokázal – uspokojivě shrnout a zhodnotit tyto dějinné momenty. Přesto, lze-li v nich nalézt nějaký společný jmenovatel pro sebereflexi francouzských elit, pak by to bylo zpochybnění některých obecně přijímaných představ o chodu a smyslu dějin, o pokroku, o myšlence národa a lidu, o úloze rozumu, o svobodě. Rok 1968, ať už květnové bouře v Paříži, nebo pak okupace Československa, zvíklal mnohé, od liberálů po marxistickou levici. Alain Duhamel ve své knize *Asterixův komplex*¹⁶ (*Le complexe d'Astérix*) později charakterizoval tuto situaci mezi intelektuály jako stav, kdy „došly ideologie“, tak jako když automobilu „dojde benzín“. Léta 70. a 80. jsou tedy roky hledání nových pohledů, nových cest. Je to patrné například u historiků a politologů, kteří se odklánějí od tradičního rousseauovského pojetí demokracie jakožto společenské mlouvy a přiklánějí se k pragmatické, Spinozovi se blížící představě Tocquevillově o společnosti jakožto neustále se obnovující a neustále ohrožené rovnováze partikulárních

¹⁶ Alain Duhamel, *Le complexe d'Astérix*, Paris, Gallimard 1985.

sil. Mění se tím představa o francouzském národě i koncepce jeho počátku ve Francouzské revoluci.¹⁷

Nepřisluší mi v žádném případě vstupovat na vratkou půdu historických či filozofických exkurzů. Snažím se jen ukázat na některé momenty spjaté s myšlenkovou a pocitovou atmosférou doby. Ta se vyznačuje odklonem od neosvědčivších se principů a systémů vůbec. Ve filozofii samé to koneckonců dokumentuje i vlna fenomenologií a Wittgensteinem ovlivněného derridovského dekonstrukcionismu, z něhož lze pro potřeby tohoto výkladu vyzdvihnout odmítnutí logocentrismu, odmítnutí hierarchizace vědění a tím i hierarchizace výpovědi o skutečnosti.¹⁸ Je to svým způsobem popření, podobně jako v případě historiků a politologů, racionalistické tradice 18. a 19. století, paradoxní vítězství rozumu nad rozumem.

Jistě neujde pozornosti, že forma i funkce *mytologického románu* je k této mimoliterární dynamice analogická. Způsobem narace, těžším z příběhovosti, z psychologie postav, z gnozeologicky závažné výpovědi, se *mytologický román* jakoby navrácí k oné tradiční realistické (a v základu racionalistické) podobě 19. století. Zároveň však utvářením či spíše štěpením narativních kategorií tento racionalistický model popírá a rozkládá, zcela ve smyslu subjektivizujících tendencí prózy 20. století. Tomu většinou odpovídá i obsahové zaměření. Společným jmenovatelem tu často bývá vztah jedince a dějin a vyhraněná otázka vztahu mezi smyslem lidské existence, a je-li jaký, smyslem dějin. *Mytologický román* se v žádném případě nevyhýbá látce historické. Tournierův *Král duchů* nám zobrazuje události druhé světové války od počátku do března 1945 a setkáme se tu s Göringem a dalšími nacistickými pohlaváry, *Meteory* jsou položeny do evropských dějin od poloviny 30. let do stavby berlínské zdi roku 1961. Le Cléziova *Poušť* nás zavádí do doby koloniálních bojů v Maroku na počátku 20. století, *Zlatokop* do zákopů první světové války, *Onitsha* do poválečné Nigérie a potom do válečných událostí v Biaffe na konci 60. let. Zkrátka v *mytologickém románu* stojí mýtus proti dějinám a cesta jedince a jeho iniciace do smyslu bytí jsou postaveny do protikladu historickému determinismu, jenž se od zrodu myšlenky pokroku v 18. století, stal – zvláště ve formulaci Hegelově a později Marxově – jednou z podob moderní nutnosti, *ananké* – osudu.

¹⁷ Viz například práci Raymonda Arona, *Les étapes de la pensée sociologique*. Montesquieu. Comte. Marx. Tocqueville. Durkheim. Weber, Paris, Gallimard 1967. K proměně francouzské koncepce pohledu na dějiny viz např. François Furet, *La Révolution de Turgot à Jules Ferry: 1770-1880*, 4. díl *Histoire de France*, Paris, Hachette 1988.

¹⁸ Viz např. Jacques Derrida: *La Grammatologie* (1967), *L'Écriture et la différance* (1967), *La Dissémination* (1972), *La Carte postale* (1980) aj.

Není možná od věci úvaha – v návaznosti na Philippa Selliera a jeho studii o literárním mýtu a jeho podobě v klasické tragédii¹⁹ – uvažovat o *mytologickém románu* jako o další literární formě vhodné pro vyjádření tematiky vztahu mezi osobní svobodou a řádem Boží či dějinné nutnosti. Po antické tragédii, po období renesančního a barokního dramatu v Anglii, Španělsku a Francii, by *mytologický román* mohl být historicky dalším vhodným žánrem pro tento rekurentní námět. Obliba *mytologického románu* ve francouzské literatuře 70. a 80. let jistě není dílem náhody. Podílejí se na tom jak činitelé literární, tak mimoliterární. Na jejich vzájemné souvislosti jsme se tu pokusili ukázat.

¹⁹ Philippe Sellier, „Qu'est-ce qu'un mythe littéraire“, *Littérature*, č. 55, říjen 1984, str. 112-126.